



Fecr Yayınları: 536

İSLAM FELSEFESİNDE AHLÂKÎ GÖRECELİK
-İbnü'l-Arabî Örneği-

Ömer CERAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Haziran 2022

ISBN: 978-625-8005-81-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fer@fcr.com.tr

İSLAM FELSEFESİNDE AHLÂKİ GÖRECELİK

-İBNÜ'L-ARABÎ ÖRNEĞİ-

Ömer CERAN

Ankara 2022

Ömer CERAN

1979 yılında Kayseri'nin Develi ilçesinde dünyaya geldi. Develi'de orta öğrenimini tamamladıktan sonra 2001 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitede İslam Felsefesi alanında “Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin Dini ve Felsefî Görüşleri” başlıklı teziyle yüksek lisans derecesi aldı. 2021 yılında Ankara Üniversitesinde İslam Felsefesi alanında “İslam Felsefesinde Ahlâki Görecelik: İbnü'l-Arabî Örneği” başlıklı teziyle (elimizdeki eser) doktor unvanı alan yazarın daha önce yayınlanmış kitaplarından bazıları şunlardır:

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Dinî ve Felsefî Görüşleri, (Sır Yayıncılık, 2013),

Son Peygamber Hz. Muhammed, (Çıra Yayınları, 2015),

Hakikat Orda Bir Yerde, (Felsefî Deneme-Murat Kitabevi, 2017),

Hayal Bulutları, (Roman-Murat Kitabevi, 2018),

Giz, (Şiir- PKitap, 2013)

ÖN SÖZ

Endülüs'ün Mürsiye (Murcia) şehrinde hicri 560 yılında (m.1165) dünyaya gelen İbnü'l-'Arabî düşünce tarihinin en velud yazarlarından biridir. 30'lu yaşlarının sonunda başladığı seyahatlerde pek çok İslam beldesine uğramış, ömrünün sonlarında ise Dimeşk'e (bugün Suriye'nin Şam şehri) yerleşmiş ve hicri 638 (m. 1240) yılında burada vefat etmiştir.

Son dönemde gerek İslam ülkelerinde gerekse batıda İbnü'l-'Arabî hakkında akademik anlamda çalışmaların arttığı görülmektedir. Bununla beraber bu çalışmalarda onun ahlâki görüşleri üzerinde yoğunlaşmış çalışmaların sayısı azdır. Biz bu çalışmamızda onun ahlâk ile ilgili görüşlerini tespit etmeye ve bunları görecelik bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

Bu minvalde çalışmamızın giriş bölümünde konuyu bir problem olarak ortaya koymaya, sınırları, amacını ve zorluklarını tespit etmeye çalıştık. Birinci bölümde insan için ahlâkın temellendirilmesi ile ahlâkın görece ve evrensel boyutlarını değerlendirdik. İnsan ve toplum için ahlâka duyulan gereksinimi tespit etmeye çalıştık.

İkinci bölümde ahlâki göreceliğin tartışma alanları ile felsefi dayanaklarına değindik. Batıda ve İslam dünyasında ahlâki görecelik teorilerini inceleyerek bir çerçeve çizmeye çalıştık. Bu bağlamda kötülük probleminin düşünce tarihinde ele alınış biçimlerini, insanın ahlâki davranışlarında özgürlük ve sorumluluk boyutlarını ve bu sorunların İslam tasavvufunda nasıl değerlendirildiğine değindik.

Üçüncü bölümde İbnü'l-'Arabî'nin düşünce sistemini tespit etmeye çalıştık. Bunun onun ahlâk görüşü için bir arka

plan olması bakımından elzem olduğu kanaatindeyiz. Burada özellikle onun ismiyle özdeşleştiği söylenebilecek vahdetü'l-vücut düşüncesi ve bilgi anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Onun, düşüncelerini olgunlaştırırken etkilendiği çevre ve düşünörlere de bu bölümde yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde onun ahlâkla ilgili düşünceleri incelenmiş, bu düşüncelerinin arka planı tespit edilmeye çalışılmış ve İbnü'l-'Arabî'nin ahlâki tartışmalar karşısındaki tavrı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Onun ahlâki görüşleri görecelik bağlamında değerlendirilerek onun düşüncelerinin ahlâki bir görecelik yorumuna imkân sağlayıp sağlamadığı tartışılmıştır.

İbnü'l-'Arabî'nin eserlerinin önemli bir kısmının elimizde mevcut olmaması onunla ilgili yapılan çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bununla beraber elimizdeki eserlerin onun düşünce sistemini tespit etmemiz için gerekli ve yeterli malzemeyi ihtiva ettiğini düşünöyoruz. Yine onun düşünce sisteminin bir özeti ve en önemli eseri sayılabilecek el-Fütühâtü'l-Mekkiyye'nin elimizde mevcut olması da bu anlamda İbnü'l-'Arabî araştırmacıları için bir avantaj olmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle danışman hocam sayın Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN Bey'e (onun danışmanlığı benim için büyük bir şanstı), ayrıca tez izleme komitesinde bulunan ve kendilerinden her zaman istifade etmeye devam ettiğim sayın Prof. Dr. İbrahim MARAŞ ve Doç. Dr. Mehmet Murat KARAKAYA hocalarıma teşekkür etmek benim için bir borçtur.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
bak.	: Bakınız
BİLAY	: Bilimsel Araştırma Yayınları
BÜY	: Bartın Üniversitesi Yayınları
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
dan.	: Danışman
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
M.Ö.	: Milattan önce
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayıları
sy.	: Sayı yılı
tah.	: Tahkik
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
yay.	: Yayınları/Yayınevi/Yayıncılık
yy.	: Yüzyıl

TRANSLİTERASYON

ا E/A-e/a, İ/Ü-i/ü

ب B-b

ت T-t

ث S-s

ج C-c

ح H-h

خ H-h

د D-d

ذ Z-z

ر R-r

ز Z-z

س S-s

ش Ş-ş

ص Ş-ş

ض D-d

ط T-t

ظ Z-z

ع ‘

غ Ğ-ğ

ف F-f

ق Q-q

ك K-k

ل L-l

م M-m

ن N-n

و V-v

ه H-h

ی Y-y

Uzatma (med) Harfleri:

ا ... Ā-ā و ... Ū-ū ی ... Ī-ī

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
KISALTMALAR	7
TRANSLİTERASYON	8
GİRİŞ	13
1. Araştırma Konusu ve Önemi	14
2. Araştırmanın Kapsamı	15
3. Araştırmanın Yöntemi	15
a. Araştırma Problemleri	16
b. Araştırmanın Evreni ve Örneklem	17
c. Literatür Değerlendirmesi	17
d. Veri Toplama Teknikleri	21
4. Araştırmanın Amacı	22

BİRİNCİ BÖLÜM

AHLÂK DÜŞÜNCESİ VE AHLÂKİ GÖRECELİK

1.1. Ahlâk Kelimesinin Etimolojik Tahlili	23
1.2. Ahlâk Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi	26
1.3. Ahlâkın Kaynağı Problemi	32
1.3.1. Ahlâkın Kaynağı Olarak Akıl	35
1.3.2. Ahlâkın Kaynağı Olarak Din	38
1.3.3. Ahlâkın Kaynağı Olarak Sezgi	41
1.3.4. Ahlâkın Kaynağı Olarak Kültür/Örf	42
1.4. Ahlâkın Evrensel ve Göreceli Boyutu	43
1.5. Ahlâki Görecelik	45
1.5.1. Görece Kelimesinin Etimolojik Tahlili	45
1.5.2. Kavramsal Çerçeve	47
1.5.3. İnsan Her Şeyin Ölçüsü müdür?	49
1.6. Ahlâki Göreceliğin Felsefi Dayanakları	52
1.6.1. Ahlâki Sübjektivizm	52
1.6.1.a. Emotivizm	54
1.6.1.b. Kural Koyuculuk	56

1.6.2. Ahlâki Skeptisizm-----	56
1.6.2.a. Pyrron Skeptisizmi -----	56
1.6.2.b. Akademik Skeptisizm-----	57
1.6.3. Ahlâki Nihilizm-----	57
1.6.4. Ahlâki Ekspresyonizm (Expressivism)-----	59
1.6.5. Kavramsal Görecelik-----	60
1.7. Batıda Ahlâki Görecelik Teorileri-----	60
1.8. İslam Dünyasında Ahlâki Görecelik Teorileri-----	76
1.9. Ahlâki Görecelik ile Etik Sübjektivizm Arasındaki Farklar -----	82
1.10. Ahlâki Göreceliğe Yöneltilen Eleştiriler-----	86

İKİNCİ BÖLÜM

AHLÂKİ GÖRECELİĞİN PROBLEM ALANI

2.1. Göreceliğin Mantıksal Boyutu-----	91
2.2. Hürriyet ve İrade-----	97
2.3. Kötülük Problemi-----	108
2.3.1. Kötülüğün Mahiyeti ve Niteliği -----	108
2.3.2. Kötülük Türleri-----	110
2.3.2.a. Doğal kötülükler -----	110
2.3.2.b. Ahlâki Kötülükler -----	111
2.3.2.c. Metafizik Kötülükler -----	112
2.3.2.d. Radikal Kötülük -----	113
2.3.3. Kötülüğün Bir Problem Olarak Tespit Edilmesi -----	115
2.3.4. Kötülüğün Kaynağı -----	117
2.3.5. Kötülük Probleminin Dinsel Arka Planı-----	118
2.3.6. Kötülük Problemine Karşı Çözüm Önerileri-----	120
2.3.7. İslam Düşünce Tarihinde Kötülük Probleminin Ele Alınışı --	128
2.3.8. Kötülük Probleminin Zorlukları-----	134
2.4. Husûn ve Kubûh Meselesi -----	136
2.5. Ahlâki Görecelik Açısından İki Değerli Mantığın Savunulabilirliği -	139
2.6. Sezgici Ahlâk Açısından İslam Tasavvufunun Epistemolojik Yapısı -	143
2.6.1. Ahlâklanma Aracı Olarak Nefs Tezkiyesi -----	148
2.6.2. Epistemolojik Bağlamda Nefs Mertebelerinin Ahlâkla İlişkisi --	150
2.6.3. Ahlâkın Nesnel ve Öznel Zemini Olarak Şariat-Hakikat İlişkisi--	154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBNÜ'L-'ARABİ VE DÜŞÜNCE SİSTEMİ

3.1. İbnü'l-'Arabî ve Yaşadığı Dönemin Özellikleri-----	157
3.2. İbnü'l-'Arabî'nin Ahlâka Dair Eserleri-----	160
3.3. İbnü'l-'Arabî'nin Ahlâka Dair Görüşlerine Yapılan Eleştiriler ----	164
3.4. İbnü'l-'Arabî'nin Kaynakları -----	166
3.5. Vahdetü'l-Vücut Düşüncesi -----	175
3.5.1. İbnü'l-'Arabî'nin, Varlığı İfade Tarzı ve Kullandığı Metaforlar--	183
3.5.2. İbnü'l-'Arabî'nin Tanrı Anlayışı -----	187
3.5.3. İbnü'l-'Arabî'de Tanrı-Âlem İlişkisi-----	194
3.5.3.a. Sürekli Yaratma Tasavvuru Olarak Halk-ı Cedid -----	201
3.5.3.b. Tanrı'dan Çokluğun Ortaya Çıkışının Anlamlandırılması: Varlık Mertebeleri-----	202
3.5.4. 'Âyân-ı Sâbite-----	209
3.5.5. Zahir ve Bâtin -----	212
3.5.6. İbnü'l-'Arabî'nin Yaratma Konusunda Sofistleri Eleştirisi---	215
3.6. İbnü'l-'Arabî'de Değişim Metafiziği -----	218
3.7. İbnü'l-'Arabî'nin İlim ve Marifet Anlayışı -----	221
3.7.1. Müşahade -----	227
3.7.2. Mükâşefe-----	227
3.7.3. Tecelli -----	228
3.8. İbnü'l-'Arabî'de Görecelik Bağlamında Tasavvufî Makamların Ko- numu-----	228

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İBNÜ'L-'ARABİ'DE AHLÂK

4.1. Temel Kavramlar ve Bunların Ahlâki Açından Değerlendirilmesi---	233
4.1.1. Onto-Etik Açından Nefsin Konumlandırılması -----	233
4.1.1.a. Nefsin Mahiyeti -----	236
4.1.1.b. Ruh-Nefs Düalitesi -----	241
4.1.1.c. Nefs-Eylem İlişkisi -----	246
4.1.1.d. Ontolojik Açından Nefs Türleri -----	247
4.1.1.e. Nefs Tezkiyesi-----	248
4.1.1.f. Episteme-Etik Açından Nefs Mertebeleri -----	249
4.1.2. Allah'a Ulaştıran Yollardan Biri Olarak Ahlâk-----	252
4.1.2.a. Taahhuk Ya da Allah'ın Ahlâki İle Ahlâklanma -----	252

4.1.2.b. Kazanılmış Ahlâk ve Doğuştan Gelen Ahlâk-----	266
4.1.3. Ahlâkın Tezahürü Olarak Erdem ve Rezilet-----	267
4.1.3.a. Erdemler (Faziletler/İyi Huylar)-----	271
4.1.3.b. Reziletler (Kötü Huylar)-----	277
4.1.4. Ahlâkın Amacı Olarak Mutluluk-----	282
4.1.5. Ahlâk İçin Bir Vasıta Olarak İlahi Tevfik-----	287
4.1.6. Güzel Ahlâk Sahibi Olmanın Bir Yolu Olarak Tarikat-----	288
4.1.7. Ahlâki Açıdan Örnek Olması bakımından İnsan-ı Kâmil-----	291
4.2. İbnü'l-‘Arabî'nin Ahlâki Tartışmaları-----	295
4.2.1. Ahlâkın Kaynağı Problemi-----	295
4.2.1.a. Ahlâkın Kaynağı Olarak Şeriat-----	297
4.2.1.b. Şeriatların Değişebilmesinin İmkânı-----	305
4.2.1.c. Ahlâkın Kaynağı Olarak Örf-----	308
4.2.1.d. Ahlâkın Kaynağı Olarak Hakikat-----	311
4.2.1.e. Mizaç-Ahlâk İlişkisi-----	317
4.2.2. Ahlâkın Değişmesinin İmkânı-----	323
4.2.3. İbnü'l-‘Arabî'de Kötülük Problemi-----	325
4.2.3.a. Kötü ve Kötülük Kavramları-----	325
4.2.3.b. Ontolojik Anlamda Kötülük-----	327
4.2.3.c. Epistemolojik Anlamda Kötülük-----	330
4.2.3.d. Ahlâki Anlamda Kötülük-----	332
4.2.3.e. Doğal Kötülükler-----	337
4.2.4. Husûn ve Kubûh-----	339
4.2.5. Hürriyet ve Sorumluluk-----	344
4.3. İbnü'l-‘Arabî'nin Ahlâki Açıdan Melâmilere Bakışı-----	354
4.4. İbnü'l-‘Arabî'nin Ehl-i Zimmet ve Müşriklere Bakışı-----	358
4.5. İbnü'l-‘Arabî'nin Ahlâki Düşüncelerinin Cebr Bağlamında Değerlendirilmesi-----	361
4.6. İbnü'l-‘Arabî'ye Göre Şeriatın Hükümlerinden Peygamberin İstisna Edildiği Hususların Ahlâki Açıdan Değerlendirilmesi-----	363
4.7. Zahir ve Bâtın Ayrımı Anlamında Ahlâki Hükümlerin Göreceli Boyutu-----	366
SONUÇ-----	369
KAYNAKÇA-----	377